

Asia: VN/16546/2022

Itäisen Suomen elinvoimaa vahvistavien toimenpiteiden selvittäminen

Näkemykset itäisen Suomen elinvoimasta

1. Mitkä ovat merkittävimmät muutokset toimintaympäristössäsi sodan alkamisen jälkeen? (mikäli mahdollista perustele esim. tilastotiedoin ja tutkimusten valossa)

Kainuu on ollut mukana TK-Evalin laatimassa selvityksessä "Selvitys toimintaympäristön muutosten vaikutuksista IP-alueen kehittämiseen". Selvityksessä tarkastellaan liikennettä ja logistiikkaa, turvallisuutta, energiataloutta ja huoltovarmuutta, kansalaisyhteiskunnan toimintaa, työvoimaa ja koulutusta sekä elinkeinoja. Selvitys ottaa laajasti kantaa muutoksiin ja tässä lausunnossa viitataan siihen toimintaympäristön muutosten todentamiseksi.

Kainuun näkökulmasta merkittävimpiä muutoksia ovat:

- ☐ Venäjälle vientiä harjoittavien pk-yritysten osuus vientiä harjoittavista pk-yrityksistä on Kainuussa IP-alueen suurin. Venäjältä tuonnin epävarma tilanne vaikuttaa yritysten toimintaedellytyksiin. Matkailu on yksi Kainuun painopistetoimialoista. Kainuun kansainvälisen matkailun merkittävin ryhmä on ollut venäläiset. Ulkomaisen matkailun volyymi on koronapandemian vuoksi pienentynyt jo ennen Venäjän hyökkäystä Ukraina. Ostosmatkailusta on jäljellä arviolta 10-20 % jäljellä verrattuna aikaan ennen koronaa. Pidetään kuitenkin todennäköisenä, että matkailu olisi palautunut nopeasti vähintään aiemmalle tasolle ilman Venäjän hyökkäyssotaa. Vartiuksen rajanylityspaikan kapasiteettia on kasvatettu vuoden 2021 aikana tehdyillä investoinneilla, mikä tukee nykyistä laajempaa rajaliikennettä.
- ☐ Ukrainalaiset ovat olleet merkittävä kausityövoima Kainuussa erityisesti metsätöissä ja marja-alalla. Työvoiman saanti Venäjältä (Kainuussa erityisesti Kostamuksesta) on seisahduksissa (vaikutuksia mm. metalli- ja kuljetuspuolella sekä siivousalalle). Kainuussa koetaan Suomen korkeimpia rekrytointiongelmia, mitä tilanne edelleen pahentaa.
- ☐ Energian, elintarvikkeiden, mineraalien, kriittisten tavaroiden ja varaosien saatavuus ja hintojen nousu vaikuttavat niin kansalaisten, yritysten kuin julkisten toimijoiden talouteen ja käyttäytymiseen. Pitkien etäisyyksien maakunnassa ja maassa yritysten kilpailukyvyyn ylläpitäminen on aikaisempaa vaikeampaa.

☐ Huoltovarmuuden ja varautumisen merkitys on kasvanut. Maantiekuljetusten tärkeys ja määrä lisääntyy. Kuljetusvirroissa tapahtuu muutoksia. Puunkuljetusten määrä Suomen sisällä on kasvussa. Varautumisen vuoksi yhteydet pohjoisen kautta tulevat yhä merkityksellisimmiksi. Lentoliikenne on välttämätön elinvoiman ja huoltovarmuuden ylläpidossa. Kainuun rajavartioston valvontavastuulla noin 400 km Suomen ja Venäjän välistä valtakunnan rajaa. Rajavartioidinnin merkitys kasvaa.

☐ Maatalouden ahdinko on syvenemässä. MTK:n kevään 2022 kyselyn mukaan 63,5 % tiloista arvioi maksuvalmiuden kehityksen viimeisen 12 kk:n aikana heikentyneen tai heikentyneen voimakkaasti. 61,8 % tiloista arvioi maksuvalmiuden heikkenevä tai heikkenevän voimakkaasti seuraavan 6 kk:n aikana. Kasvinviljelijöistä lähes 40 % aikoo supistaa satokasvien viljelyalaa tulevalle kasvukaudelle ja yli 30 % kotieläintuotantoa seuraavan 12 kk:n aikana. Kainuussa on vahva kotieläintuotanto, jossa tehdyt muutokset ovat melko pysyviä. Kainuussa ongelmatilojen määrää on useita kymmeniä.

☐ EU:n ulkorajaohjelmia ei jatketa eikä uuden ohjelmakauden ohjelmia käynnistetä, mistä johtuen niihin kohdennettu rahoitus ja toimenpiteet jäävät toteutumatta.

2. Mistä löytyvät itäisen Suomen uudet elinvoiman lähteet?

1. Yritysten toimintaedellytysten varmistaminen

Kainuun investointipotentiaali on kartoitettu Kainuun liiton toimesta sekä viimeksi TEMin pyynnöstä rakennerahasto ELY-keskusten käsittelyssä ja/tai neuvotteluissa olevien hankkeiden osalta. Yhteenvedo osoittaa parhaimmillaan yli kahden miljardin euron investoinnit eli Kainuussa on merkittävä investointipotentiaali.

☐ Tulevia uusia investointikohteita vihreään siirtymään Kainuussa ovat erityisesti KaiCell Fibers Oy:n biojalostamo Paltamoon, St1:n bioetanolitehtaan käynnistäminen, vientisahojen ja puun jatkojalostuksen laajentaminen (puurakentaminen). Tuulivoiman mittava rakentaminen tulee lähivuosina muuttamaan Kainuun energiataseen positiiviseksi.

☐ Terrafamen tuotannon laajentaminen ja Otanmäki Mine Oy:n ilmeniittituotannon sekä myöhemmin kaivoksen avaaminen sekä Nordic Talk Oy:n hanke Suomussalmella puolestaan ovat realistisia mineraaliomavaraisuutta ja huoltovarmuutta lisääviä hankkeita.

☐ Matkailualan kv. palvelujen kehittäminen on käynnistynyt uudelleen pandemian jälkeen, Arctic Lakeland Kainuu -yhteistyöllä luodaan merkittävät kasvumahdollisuudet alueen luontoon ja tapahtumiin perustuvalla vetovoimalla. Kajawood Oy:n elokuvakylä -hankekokonaisuus luo Vuokattiin yhden maailman teknologisesti kehittyneimmistä elokuvastudioista.

☐ Kajaaniin sijoittunut maailman 3. nopein supertietokone LUMI, CSC:n, pelialan yritysten sekä ict-alan koulutuksen ansiosta digitaalisen siirtymän ja alan uusien investointien potentiaali on kunnossa.

Kasvun varmistaminen ja toimivien yritysten kilpailukyvyyn ylläpitäminen vaikeutuvassa kustannustilanteessa on aluetalouden ja kansalaisten palvelutason ylläpitämiseksi tärkeää. Toimintaedellytysten heikentyessä seuraa konkurssseja, irtisanomisia sekä kansalaisten palvelutarpeiden tyydyttämisen heikkeneminen.

2. Saavutettavuuden parantaminen

Elinvoiman, huoltovarmuuden ja turvallisuuden kannalta saavutettavuuden ja logistiikan parantaminen on kriittinen tekijä. Raaka-ainevirrat Venäjältä Suomeen ovat muuttuneet pitkälti Suomen sisäiseksi kuljetukseksi (esim. metsäteollisuus). Kaivostoiminnan kannalta sekä rautatie- että maantieteytydet etelään ja länteen (satamiin) ovat tärkeitä. Energiahuollon näkökulmasta (esim. tuulivoima, hake) erityisesti tiestön kunnolla on suuri merkitys. Turvallisuuden ylläpito edellyttää toimivia yhteyksiä. Kansainvälinen saavutettavuus vaatii toimivia, pidemmällä aikajänteellä varmistettuja lentoliikenneyhteyksiä.

Itä- ja Pohjois-Suomen osalta alemman tieverkon kunto korostuu koska päätieverkko on siellä harvempaa. Elinkeinoelämän kuljetukset joutuvat kulkemaan pitkiäkin matkoja ennen pääsyään parempikuntoiselle päätieverkolle.

3. Osaava työvoiman saatavuuden varmistaminen

Osaava työvoima on kriittinen tekijä. Kainuussa on jo useamman vuoden ajan työmarkkinoilta poistunut enemmän työntekijöitä kuin mitä työmarkkinoille on tullut. Kainuun rekrytointiongelmien ovat maan suurimmat (vuonna 2021 keskimäärin 60 % koki rekrytointiongelmia (maassa keskimäärin 48 %)).

Ulkomaalaistaustaisen väestön osuus Kainuun väestöstä on alhaisemmalla tasolla kuin maassa keskimäärin. Heidän työttömyysasteensa on alhaisempi kuin maassa keskimäärin ja aktiivointiaste on korkein Suomen ELY-alueista. Myös 3 kk kotoutumiskoulutuksen jälkeinen työttömyys on Kainuussa alhaisinta koko Suomessa, mikä kertoo ulkomaalaistaustaisen työvoiman tarpeellisuudesta maakunnassa. Ulkomaalaisten yleisin kansallisuus Kainuussa on Venäjä, joten Venäjän hyökkäyssodalla on vaikutus työvoiman saatavuuteen.

Myös ukrainalaisen kausityövoiman väheneminen sekä pandemian jälkeinen yhteiskunnan avautuminen (esim. matkailu, ravintolat) pahentavat työvoiman saatavuusongelmaa.

Kainuuseen on muuttanut merkittävä määrä Ukrainasta sotaa paenneita henkilöitä, joiden vastaanottoon, kotouttamiseen ja työllistämiseen Kainuussa on määrätietoisesti ryhdytty.

3. Esittele kolme vaikuttavinta ratkaisua perusteluineen itäisen Suomen elinvoiman lisäämiseksi

1. Yritysten toimintaedellytysten turvaaminen

Maariskin minimoiminen

Investoinnit edellyttävät lähes aina ulkoista pääomaa ja/tai rahoitusta ja suuret hankkeet usein myös ulkomaisia investoreita. Investointien toteuttaminen ei ole mahdollista ilman vahvaa uskoa maan/alueen turvallisuuteen ja vakauteen. Elinvoimapotentiaalin toteutumiseksi on tehtävä erityisiä ponnisteluja maariskin pienentämiseksi. Tämä vaatii maan poliittisen johdon panostusta, mutta myös systemaattista työtä eri organisaatioissa. Työn tulee olla laaja-alaista, johdonmukaista ja kattavaa.

Maariskin toteutuminen voi realisoitua myös vakuusarvojen heikkenemisenä tai suorastaan romahtamisena, mikä vähentäisi/lopettaisi yritysten investoinnit. Tilannetta tulee seurata ja on ryhdyttävä mahdollisiin toimenpiteisiin, mikäli riski tähän kasvaa. Maariskin realisoituminen on todennäköisempää itärajan läheisyydessä.

Kilpailukyvyn tukeminen

Mm. joidenkin raaka-aineiden, komponenttien ja kuljetusten saatavuusongelmat sekä sähkön, polttoöljyn ja energian hintojen nousu uhkaavat heikentää yritysten kilpailukykyä. Vaikutukset kohdistuvat erityisen voimakkaasti pitkien kuljetusetäisyyksien vuoksi Itä- ja Pohjois-Suomeen.

Tässä tilanteessa kuljetustuen pysyvyys tulee varmistaa ja tehdä tarkastelu kuljetustuen mahdollisista muutostarpeista (sisältö, taso).

Uudistuminen ja kilpailukyvyn ylläpitäminen vaatii investointien lisäksi kehittämistyötä. On varmistettava, että TKI-toiminnalle (mm. ammattikorkeakoulut) on riittävät toimintaedellytykset koko Suomessa.

Maatalouden toimintakyky koko Suomessa on tärkeää huoltovarmuuden näkökulmasta. Tuotantokustannusten, maatalouden tukien sekä tuottajahintojen kokonaisuutta tulee tarkastella ratkaisujen löytämiseksi.

Ympäristölupien vauhdittaminen

Investointipotentiaalin realisoituminen ja toiminnan kehittäminen edellyttävät osassa investointeja ympäristölupaa. Hallituksen neuvottelussa julkisen talouden suunnitelmasta 5.4.2022 on päätetty vihreän siirtymän ja investointien vauhdittamisen kokonaisuudesta. Toimenpiteet tulee viedä ripeästi läpi sekä varmistaa päätettyjen toimenpiteiden riittävyys.

2. Saavutettavuuden parantaminen

Tiestön – varsinkin alemman tieverkon – heikko kunto ja korjausvelka muodostaa uhan koko maan saavutettavuudelle, huoltovarmuudelle ja turvallisuudelle. Toimenpiteitä tarvitaan varmistamaan niin tie- rautatie- kuin lentoyhteydet itä-länsisuunnassa sekä pohjois-eteläsuunnassa.

Valtakunnallisen liikennejärjestelmäsuunnitelman päivitys tulee käynnistää välittömästi ja on laadittava toimenpidesuunnitelma aikaistetusta investointiohjelmasta.

Kainuun ja Itä-Suomen kannalta oleellista on myös ylläpitää kansainvälinen saavutettavuus, joka ratkaisevasti riippuu lentoliikenteen jatkuvuudesta ja pysyvyydestä.

3. Osaava työvoiman saatavuuden varmistaminen

Energia- ja ruokariisin syveneminen, talouskehityksen heikkeneminen ja yritysten toimintaedellytysten heikkeneminen vaikuttavat toimialoihin. Tämä puolestaan luo painetta erilaiseen uudelleenkoulutukseen, maahanmuuttajien kotouttamiseen ja koulutukseen ja yritysten rekrytointikoulutukseen. Jatkuvan oppimisen ja työllisyyden palvelukeskuksen raportti Ukrainan sodan vaikutuksista tunnistaa yleisiä osaamisen kehittämiseen liittyviä osa-alueita, joihin kriisi vaikuttaa kaikkein eniten (huoltovarmuusalat, osaamisen kehittäminen kriisistä eniten kärsivillä aloilla, pakolaisten integrointi, energiaomavaraisuuteen ja ilmastonmuutokseen vastaaminen, kyberturvallisuusosaaminen). Tämän lisäksi yksittäisellä yrityksellä (tai muulla toimijalla) voi olla omia spesifisiä osaamisen muutostarpeita, joihin alueilla tulee pystyä vastaamaan.

Jotta haasteisiin pystytään vastaamaan joustavasti ja katkottomasti, olemassa olevien rakenteiden (esim. oppilaitokset, ELY-keskukset, TE-tstot) hyödyntäminen sekä niissä käytettävän rahoituksen kasvattaminen turvaamaan kasvavaa osaamisen kehittämisen kysyntää on välttämätöntä. Määrärahojen taso on osoittautunut jo tällä hetkellä riittämättömäksi, mistä johtuen yhä lisääntyvään kysyntään ei pystytä vastaamaan.

Myllyoja Sari
Kainuun ELY